

Μια συνέντευξη με τον Αλέξανδρο Τομπάζη, το 2006

Μανώλης Ηλιάκης - 30/09/2024

Στο έργο του Αλέξανδρου Τομπάζη και των συνεργατών του, διακρίνει κανείς μια επιμονή σε ποιότητες χώρου σχετικές με την οικολογία, τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική και την εξοικονόμηση ενέργειας.

Αυτές οι έννοιες αποτελούν μέρος ενός συνόλου αρχιτεκτονικής πρακτικής, η οποία, όπως αναφέρει ο Αλέξανδρος Τομπάζης, χαρακτηρίζεται με το «Less is beautiful» («το λίγο είναι όμορφο»), μια παράφραση της γνωστής φράσης που χρησιμοποιούσε ο Mies van der Rohe «Less is more»* («το λίγο είναι το πολύ»). Επισημαίνει ότι ο περιορισμός στα απαραίτητα προϋποθέτει σοβαρή γνώση του αντικειμένου. Ο τρόπος που χειρίζεται στη δουλειά του το φυσικό φως, τα κενά και τον ήχο τεκμηριώνει τις παραπάνω απόψεις του.

Σε όλη την επαγγελματική του πορεία, ενδιαφέρεται για την τεχνολογία και τις εφαρμογές της στον δομημένο χώρο. Πριν όμως τις τεχνολογικές λύσεις που δίνονται σ' ένα κτίριο, θεωρεί πολύ σημαντικό, το κτίριο να έχει μια υγιή σχέση με το περιβάλλον. Αυτό σημαίνει να έχει σωστό προσανατολισμό, μόνωση, φυσικό φωτισμό και θέρμανση από τον ήλιο, αλλά και σκιασμό για το καλοκαίρι, φυσικό αερισμό με παράθυρα και αιολικές καμινάδες, θερμική μάζα και καλό μικροκλίμα με φυσική βλάστηση και νερό.

Ο Δημήτρης Φιλιππίδης αναφέρει για τον Αλέξανδρο Τομπάζη: «Το μάτι του έχει εξασκηθεί να ελέγχει το πάθος, συλλαμβάνοντας με τον ίδιο ακριβώς γαλήνιο τρόπο τη σοφία της φύσης, την απλότητα της άχρονης

παράδοσης, την τελειότητα της προωθημένης τεχνολογίας. Και να τα εκφράζει όλα με την ίδια ένταση, φωτογραφίζοντας, ζωγραφίζοντας και σχεδιάζοντας. Όλα ένα. Λες και η Ινδία, όπου γεννήθηκε, του κληροδότησε πολύ περισσότερα απ' ό,τι θα ήταν έτοιμος ο ίδιος να αποδεχτεί».

1.

Μανώλης Ηλιάκης: Σε μια συνέντευξή του, ο αρχιτέκτονας Rem Koolhaas αναφέρεται στην «εξαφάνιση των ιδεολογιών» και υποστηρίζει ότι δυσκολεύει τους σημερινούς αρχιτέκτονες που, ως παραγγελιοδόχοι που είναι, οφείλουν να προσφέρουν το καλύτερο στους ανθρώπους. «Χωρίς όμως ένα πολιτικό σύστημα, που τουλάχιστον να μοιράζεται ή έστω να υποστηρίζει αυτή τη φιλόδοξη άποψη, θα γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο να φτιάξει κανείς αρχιτεκτονική».

Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με την παραπάνω τοποθέτηση;

Αλέξανδρος Τομπάζης: Συμφωνώ με τον Rem Koolhaas ότι, κατά έναν βαθμό, όσο πάει γίνεται και πιο δύσκολο να φτιάξει κανείς αρχιτεκτονική λόγω της έλλειψης ιδεολογιών. Πιστεύω όμως ότι σε έναν μεγάλο βαθμό φταίμε και εμείς οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες. Δεν έχουμε παρά να κοιτάξουμε το τι γίνεται στις ταχύτατα αναπτυσσόμενες κοινωνίες, όπως π.χ. της Κίνας ή του Αραβικού Κόλπου, εκεί όπου οι περισσότεροι αρχιτέκτονες του δυτικού κόσμου σαν πλανώμενοι πωλητές ξεπουλούν τηνπραμάτιά τους (σε συνεργασία βέβαια και κατ' επιθυμία των εργοδοτών τους), με κύριο γνώμονα τον εντυπωσιασμό και την αυτοπροβολή. Ο κανόνας που κυριαρχεί είναι: το πιο μεγάλο, το πιο ψηλό, το πιο ασυνήθιστο.

Μ.Η.: Έχετε βρει μηχανισμούς, οι οποίοι να εξασφαλίζουν την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ του αρχιτέκτονα - ομάδας μελέτης και του εργοδότη (ιδιώτη ή πολιτείας); Πώς προστατεύετε το έργο σας;

Α.Τ.: Κατά βάθος εξαρτάται από το πολιτισμικό επίπεδο των δύο πλευρών, του εργοδότη και του αρχιτέκτονα. Όσο μεγαλύτερη η διαφορά, τόσο πιο δύσκολα είναι τα πράγματα. Δεν παύει όμως το ζητούμενο να είναι ο αρχιτέκτονας να προσπαθεί πάντα να προσθέτει έστω και ένα μικρό λιθαράκι στο υφιστάμενο οικοδόμημα.

2.

Μ.Η.: Παρατηρούμε μια καταστρεπτική μανία που χαρακτηρίζει τη σημερινή γενιά· καταστρέφει με ευκολία την πρόσφατη αρχιτεκτονική της ιστορία: κατεδαφίζει το μισό εργοστάσιο ΦΙΕ του Τ. Ζενέτου, τοποθετεί κεραμοσκεπές στις εργατικές πολυκατοικίες του Άρη Κωνσταντινίδη στη Νέα Φιλαδέλφεια, εξαφανίζει τον Ερυθρό Σταυρό του Ι. Δεσποτόπουλου κ.λπ. Τα παραδείγματα είναι αρκετά.

Ποια είναι η γνώμη σας για αυτή την κατάσταση; Ποια τα αίτια;

Α.Τ.: Δυστυχώς τα πράγματα είναι έτσι όπως τα λέτε. Η αξία, η προστασία και η ιστορική εκτίμηση έργων σύγχρονης αρχιτεκτονικής είναι στον τόπο μας σε εμβρυακή μορφή. Υπάρχουν, όπως σίγουρα γνωρίζετε, και πολλά άλλα παραδείγματα, μεταξύ των οποίων και αρκετά δικά μας, όπως π.χ. τα Δημοτικά Σχολεία της Νέας Σμύρνης κ.α. Σκέφτομαι, όταν βρω καιρό, να προχωρήσω την εργασία που ήδη έχω αρχίσει, μια καταγραφή δηλαδή της ιστορίας της εξέλιξης κάποιων τέτοιων έργων μας. Βέβαια, από την άλλη μεριά, υπάρχει και το δύσκολο ερώτημα όσον αφορά το δικαίωμα του εργοδότη να επεμβαίνει διαχρονικά στο έργο ενός αρχιτέκτονα, όταν λειτουργικές ή άλλες οικονομικές συνθήκες το επιζητούν.

Μ.Η.: Έχετε επέμβει σε δυο σημαντικά κτίρια της πόλης μας. Στο ξενοδοχείο Hilton και στο κτίριο της ΔΕΗ στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου, σχεδιασμένο από τον Κλέωνα Κραντονέλλη. Πώς δράσατε σε αυτές τις περιπτώσεις; Πόσο δύσκολο ήταν να πάρετε αποφάσεις;

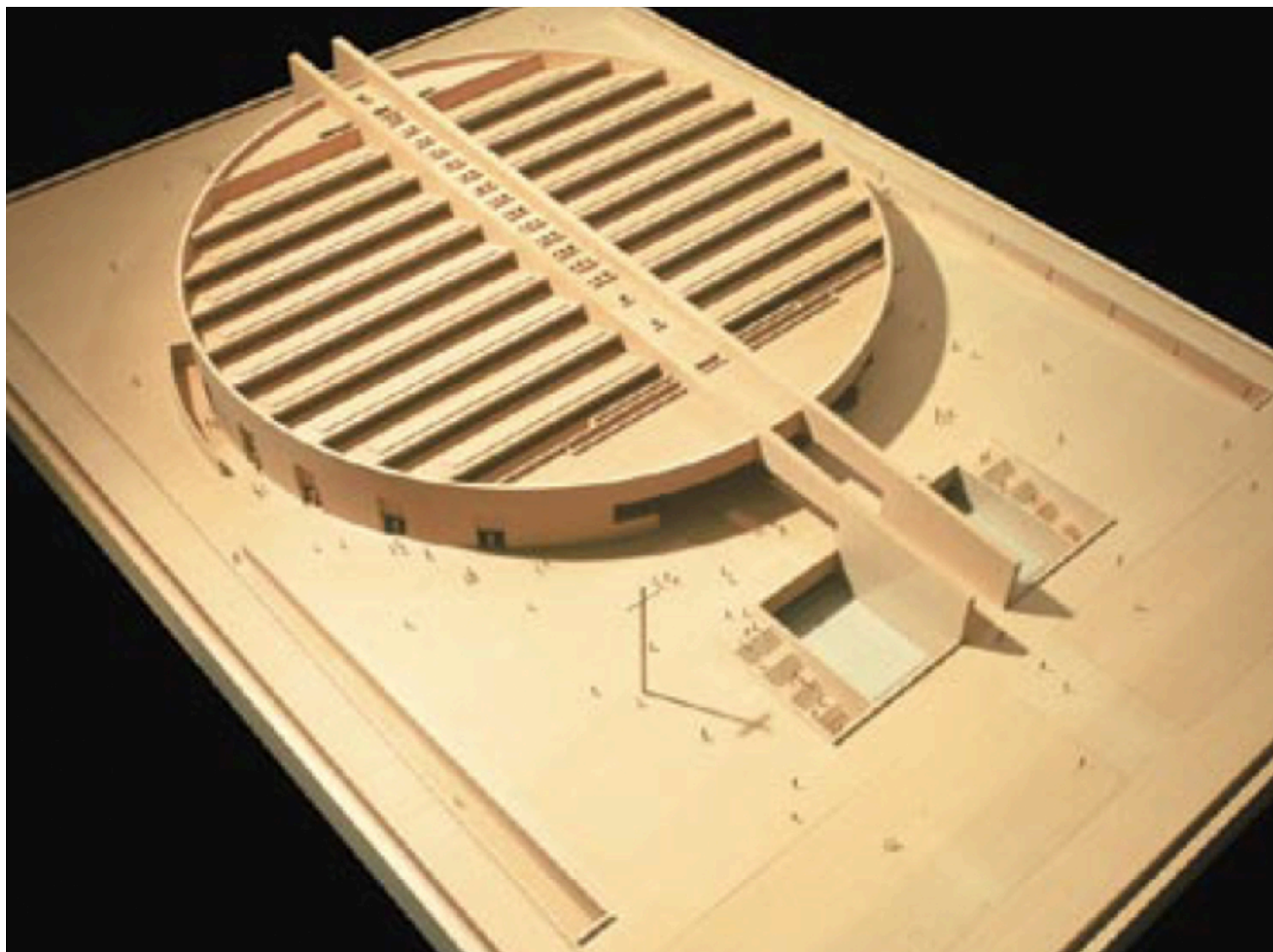
Α.Τ.: Στο Hilton δεν έγινε καμία επέμβαση στο εξωτερικό του κτιρίου, παρ' όλη τη ριζική ανακαίνιση του φέροντος οργανισμού και των Η/Μ εγκαταστάσεών του, εκτός από την προσθήκη της νέας πτέρυγας που είχε σε μεγάλο βαθμό προβλεφθεί πολύ σύντομα μετά την κατασκευή του κτιρίου. Το εσωτερικό του κτιρίου ήταν ανάγκη να ανακαινιστεί πλήρως, για να μπορεί να αντεπεξέλθει στον σημερινό ανταγωνισμό.

Το κτίριο της Δ.Ε.Η. στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου του Κ. Κραντονέλλη επηρέασε ιδιαίτερα τη λύση του κτιρίου που σχεδιάσαμε δίπλα του. Ο σχεδιασμός έγινε έτσι ώστε να μην πειραχθεί τίποτε από το παλαιότερο κτίριο, αλλά αντίθετα να αναδειχθεί.

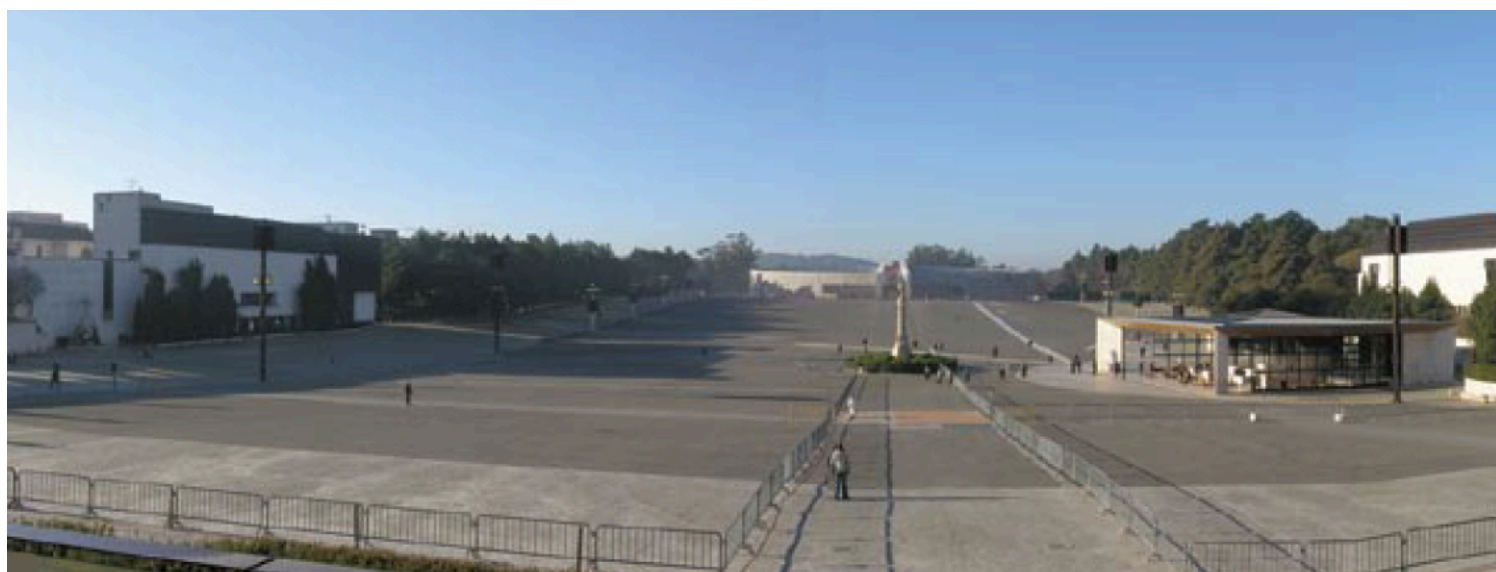

Μ.Η.: Πώς βλέπετε την εικόνα και το μέλλον της Αθήνας μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες;

Α.Τ.: Τις πόλεις τις φτιάχνουν οι κάτοικοί τους με τη συμπεριφορά και τον πολιτισμό τους. Δεν αναγνωρίζω γύρω μου σήμερα τίποτε από εκείνη τη μαγική συμπεριφορά των ημερών των αγώνων.

3.

Μ.Η.: Ποια είναι η διαδικασία σχεδιασμού που ακολουθείτε; Ποια είναι η πορεία από τη σύλληψη μέχρι την υλοποίηση του έργου; Ποιοι είναι οι «κανόνες του παιχνιδιού»;

A.T.: Προσπαθούμε κάθε καινούριο θέμα να το δούμε εξ υπαρχής με ανοικτό μυαλό, ξεκινώντας με την αναγνώριση των δεδομένων του θέματος. Δεν πιστεύω στις προκαταλήψεις και το κυνήγημα, πάση θυσία, της μορφής με σκοπό την αυτοπροβολή και την αναγνωρισιμότητα του αρχιτέκτονα.

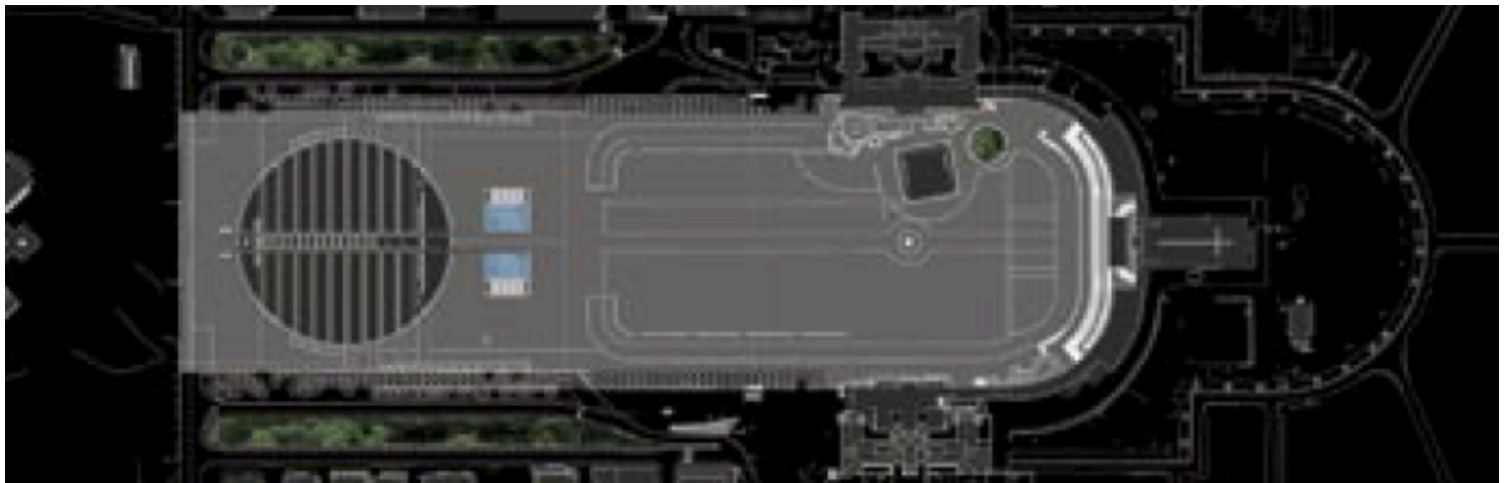
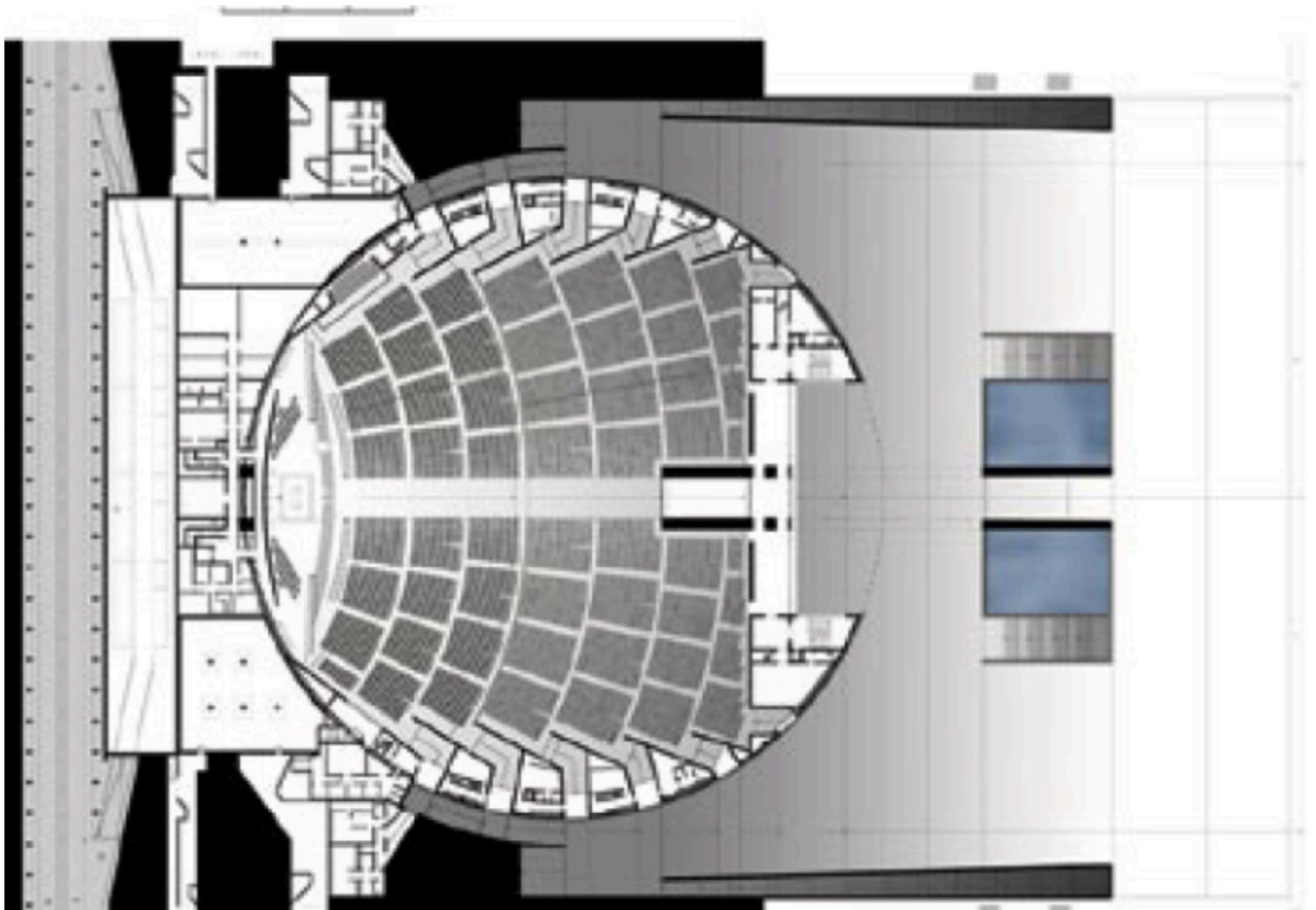
M.H.: Το γραφείο σας δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε εφαρμογές βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και ηλιακού σχεδιασμού. Αυτό είναι ένα επιπρόσθετο κομμάτι της αρχιτεκτονικής σύνθεσης ή αναπόσπαστο μέρος της; Η «καλή» αρχιτεκτονική οφείλει να εφαρμόζει βιοκλιματικές αρχές;

A.T.: Ο βιοκλιματικός σχεδιασμός είναι για μας αυτόματα ένα μέρος (και σημαντικό μέρος) του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Δεν είναι κάτι πρόσθετο ή κάτι που αυξάνει το κόστος ενός έργου. Όσο και να μην μου αρέσει η ορολογία, έχω πει πολλές φορές ότι σε τούτον τον πλανήτη όλα τα κτίρια είναι «ηλιακά» μιας και δέχονται τις ηλιακές ακτίνες. Το θέμα είναι πόσο σωστά ή λάθος είναι μελετημένο το κτίριο.

M.H.: Εάν συμφωνήσουμε ότι η αρχιτεκτονική είναι μια πράξη πολιτισμού, πώς εκφράζεται αυτό μέσα από την αρχιτεκτονική σας;

A.T.: Απλώς προσπαθούμε, προσπαθούμε. Κάθε φορά είναι ένας συνεχής αγώνας η προσπάθεια να είναι κανείς συνεπής με τα πιστεύω του.

4.

Μ.Η.: Μπορούμε να ορίσουμε κάποιες τάσεις που επικρατούν στη χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας και βιοκλιματικού αρχιτεκτονικού σχεδιασμού;

Ποιες από αυτές τις τάσεις θεωρείται σημαντικές, και πώς τις χρησιμοποιείτε στη δουλειά σας;

Α.Τ.: Δεν είναι εύκολο με δυο λόγια να απαντήσω. Πάντως πρώτιστης σημασίας είναι ο βέλτιστος αρχιτεκτονικός βιοκλιματικός σχεδιασμός του ιδίου του κτιρίου. Μετά έρχονται όλες οι άλλες συμπληρωματικές ενισχύσεις υπό μορφή εφεδρικών συστημάτων, πρώτα από ανανεώσιμες πηγές και μετά από συμβατικές πηγές ενέργειας.

Μ.Η.: Οι μελετητές που σχετίζονται με τον βιοκλιματικό σχεδιασμό μαθαίνουν από τα λάθη τους;

A.T.: Όλοι πρέπει να μαθαίνουμε από τα λάθη μας σε όλη μας τη ζωή. Η μάθηση δεν έχει ενδιάμεση ημερομηνία λήξης, έχει μόνο μία και τελευταία ημερομηνία λήξης, όποτε και αν είναι αυτή.

5.

M.H.: Στις περισσότερες διαλέξεις σας παρουσιάζετε δικές σας φωτογραφίες με ιδιαίτερο καλλιτεχνικό περιεχόμενο. Πώς συνδέεται κατά τη γνώμη σας η φωτογραφία με την αρχιτεκτονική; Εκτός από εργαλείο δουλείας.

A.T.: Πιστεύω ότι κάθε αρχιτέκτονας πρέπει να ασχολείται με τη φωτογραφία, γιατί μαθαίνει πάρα πολλά: να βλέπει, να καδράρει, να συνθέτει, να φωτίζει, να αισθάνεται. Ακόμη καλύτερο είναι επιπλέον να σκιτσάρει.

6.

M.H.: Ένα από τα τελευταία έργα του γραφείου σας είναι το *Ιερό Προσκύνημα της Fatima και ο Ναός της Αγίας Τριάδας στην Πορτογαλία*. Οι εργασίες της κατασκευής έχουν ήδη αρχίσει από το 2004. Οι προθέσεις που είχατε από το στάδιο των σχεδίων και των μακετών σας, πώς βλέπετε τώρα να υλοποιούνται σε «φυσική κλίμακα»;

A.T.: Πηγαίνω τώρα περίπου κάθε μήνα στη Fatima. Κάθε φορά είναι μια μεγάλη ικανοποίηση και εμπειρία να βλέπεις το έργο να παίρνει μορφή. Η συνεργασία με τον εργοδότη είναι μια απόλαυση δημιουργίας. Το έργο προγραμματίζεται να εγκαινιαστεί τον Οκτώβριο του 2007.

*«Less is more. Το άκουσα για πρώτη φορά στο γραφείο του P. Behrens. Έπρεπε να φτιάξω ένα σχέδιο για την πρόσοψη ενός εργοστασίου. Δεν υπήρχε τίποτα να κάνω σε αυτό το σχέδιο. Τα υποστυλώματα είχαν ύψος 5,75 μέτρα (19 πόδια). Θα το θυμάμαι αυτό μέχρι να πεθάνω: Του έδειξα ένα σωρό σχέδια για το τι θα μπορούσε να γίνει και τότε μου είπε: «Less is more», αλλά το εννοούσε με άλλον τρόπο από ό,τι το χρησιμοποιώ εγώ». Mies van der Rohe (1886-1969)

Η παροιμιώδης φράση «Less is more» υπάρχει επίσης σε ένα ποίημα του Robert Browning, γραμμένο το 1855.

Μανώλης Ηλιάκης
MA Architecture & Spatial Culture